

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.5.39>**Антон Байда,**

канд. юрид. наук,

доцент кафедри кримінального права № 1

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Ольга Склезь,

студентка III курсу

Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ЗА СТАТТЕЮ 222 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ШАХРАЙСТВО З ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ

Нині юристи-практики досить часто стикаються із проблемою відмежування деяких злочинів із суміжним складом один від одного. Зокрема, аналіз судової практики засвідчує, що однією із найскладніших проблем правозастосування є неоднаковий підхід до розуміння слідчими, прокурорами, суддями та адвокатами питання щодо співвідношення злочину, передбаченого ст. 222 КК України «Шахрайство з фінансовими ресурсами», з іншими суміжними складами злочинів. Особливостями цього конкретного злочину можна визначити його об'єктивну та суб'єктивну сторону, які своєю чергою можуть слугувати критеріями диференціації злочинів із суміжним складом один від одного.

Аналізуючи практику правозастосування, можна зробити висновок, що найбільше складнощів викликає відмежування шахрайства з фінансовими ресурсами від шахрайства як злочину проти власності, відповідальність за який передбачено ст. 190 КК України. Також деякі труднощі виникають із відмежуванням шахрайства з фінансовими ресурсами від специфічного злочину із назвою «привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», відповідальність за який регламентує ст. 191 КК України. Окрім цього, юристи на практиці часто можуть стикатися із застосуванням різних підходів до відмежування шахрайства з фінансовими ресурсами від «нецільового використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням», тобто злочину, передбаченого ст. 210 КК України.

У процесі роботи встановлено, що шахрайство з фінансовими ресурсами може як мати спільні риси складу з іншими суміжними злочинами, так і поєднуватись із вчиненням суміжних злочинів. Наприклад, отримання податкових пільг шляхом надання фізичною особою-підприємцем або посадовою особою суб'єкта підприємницької діяльності завідомо неправдивої інформації до податкових органів є водночас ухиленням від сплати податків, відповідальність за що передбачена ст. 212 КК.

Натепер шахрайство з фінансовими ресурсами як злочин не досить повно розкрито в наукових дослідженнях, що зумовлює недостатню наукову визначеність цього питання. Однак останнім часом зі зростанням інтересу суспільства до фінансових злочинів проблема виявлення особливостей цього злочину стає все більш гострою.

Ключові слова: кваліфікація злочинів, шахрайство, шахрайство з фінансовими ресурсами, привласнення, розтрата майна, заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем, нецільове використання бюджетних коштів.

Постановка проблеми. Шахрайство з фінансовими ресурсами як склад злочину не займає досить вагомого місця у сфері наукових досліджень, що спричиняє недостатню наукову визначеність даного питання. Однак останнім часом у зв'язку з підвищенням державного інтересу до злочинів, пов'язаних із фінансами, проблема

визначення особливостей даного злочину стає більш актуальною.

Однак, незважаючи на чітко визначені елементи складу злочину, передбаченого ст. 222 КК України, у практиці правозастосування досить часто постає питання щодо відмежування шахрайства з фінансовими ресурсами від інших суміжних складів злочину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Аналіз публікацій свідчить про відсутність комплексного вивчення поставленої проблеми та демонструє розрізненість поглядів у науковій літературі. Однак над проблемою особливостей кваліфікації діянь за статтею «шахрайство з фінансовими ресурсами» працювали такі відомі науковці та юристи, як В. М. Ярошенко, В. Р. Мойсик, Г. М. Борзенков, Л. М. Кривоченко, В. О. Глушков, П. М. Коваленко, І. М. Федулова, В. Я. Тацій та інші.

Не досить дослідженим з наукової точки зору є те, як можуть між собою співвідноситися склади злочинів, передбачених ст. 222, ст. 190, ст. 191 та с. 210 КК України.

Метою цієї роботи є усунення правових колізій під час кваліфікації діянь та під час призначення покарання, сприяння формуванню у юристів-практиків одноманітного підходу до розуміння відмінностей між складами злочинів, передбаченими ст. 222, ст. 190, ст. 191 та с. 210 КК України.

Виклад основного матеріалу. Українським законодавцем кримінальна відповідальність за шахрайство з фінансовими ресурсами встановлюється у ст. 222 Кримінального Кодексу України. Під шахрайством з фінансовими ресурсами мається на увазі надання завідомо неправдивих даних органам державної влади, органам влади в Автономній Республіці Крим чи органам місцевого самоврядування, банківським установам або іншим кредиторам з метою неправомірного одержання субсидій, субвенцій, кредитів, дотацій чи податкових пільг. Вказана стаття також передбачає відсутність у неправомірному діянні ознак злочинів проти власності. Кваліфікуючими ознаками шахрайства з фінансовими ресурсами є вчинення цього злочину повторно або із завданням матеріальної шкоди у великих розмірах [3, с. 213].

Однак, незважаючи на начебто чітко визначені елементи складу злочину, у практиці правозастосування досить часто стає питання щодо відмежування шахрайства з фінансовими ресурсами від інших суміжних складів злочину.

Таким чином, для детального аналізу цього питання слід виділити такі чотири елементи складу злочину, передбаченого ст. 222 КК України.

Об'єкт злочину являє собою встановлений порядок фінансування, оподаткування і кредитування суб'єктів, що ведуть не заборонену законом господарську діяльність. Також об'єктом злочину можна назвати права та інтереси кредиторів.

Об'єктивна сторона злочину проявляється в активних діях з подання завідомо неправдивої інформації до органів державної влади, органів влади АРК чи органів місцевого самоврядування, банківських установ або іншим кредиторам. Подання цієї інформації має здійснюватися з метою незаконного одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи податкових пільг.

У контексті ст. 222 КК України термін «завідомо неправдива інформація» розуміється як такі дані, які надаються відповідним органам публічної влади, банківським установам або іншим кредиторам. Тобто така інформація, що могла слугувати або слугувала підставою для ухвалення компетентним органом рішення про надання чи ненадання дозволу відповідному суб'єкту господарювання на отримання передбачених законом субсидій, дотацій, субвенцій, кредитів чи певних фіскальних пільг.

Суб'єкт злочину є спеціальним, тобто стаття 222 КК України може застосовуватися лише до конкретно визначених законом категорій громадян. До них належать, зокрема, громадяни, які займаються у належному порядку зареєстрованою підприємницькою діяльністю незалежно від наявності у них статусу юридичної особи; засновники або власники суб'єктів господарської діяльності та службові особи юридичної особи, яка зареєстрована у належному порядку як суб'єкт підприємницької діяльності.

Слід зазначити, що фізична особа, яка фактично здійснює підприємницьку діяльність, але не зареєстрована державними органами у встановленому законом порядку, не є суб'єктом злочину, передбаченого ст. 222 КК України. Не є суб'єктами злочину ті юридичні особи, на яких не поширюється дія Закону України «Про підприємства в Україні», тобто об'єднання громадян, благодійні фонди тощо.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 222 КК України, характеризується наявністю вини у формі прямого умислу. До того ж суб'єктивна сторона даного злочину відзначається наявністю специфічної мети, тобто незаконного заволодіння субсидією, субвенцією чи іншими фінансовими пільгами, вказаними у диспозиції ст. 222 КК України [5, с. 133].

Однак, незважаючи на чітко визначені елементи складу злочину, у практиці правозастосування досить часто постає питання щодо відмежування шахрайства з фінансовими ресурсами від інших суміжних складів злочину.

Насамперед на практиці перш за все постає питання про розмежування шахрайства

з фінансовими ресурсами, передбаченого у ст. 222 КК України, і шахрайства як злочину проти власності, передбаченого у ст. 190 КК України [2, с. 91].

Відповідно до ст. 190 КК України, шахрайство визначається як дії із заволодіння чужим майном або придбання права на чуже майно із застосуванням обману чи зловживання довірою.

Однак зміст шахрайства як однієї з форм заволодіння чужим майном у розумінні статті 190 КК України є значно ширшим від складу злочину, який законодавець вклав у так зване «шахрайство з фінансовими ресурсами». [8, с. 1039]. Головними ознаками, за якими можливе розмежування злочинів, передбачених ст. ст. 222 і 190 КК України, є мета, тобто спрямованість умислу злочинця. Визначальним є також момент виникнення цього умислу. У контексті шахрайства з фінансовими ресурсами умисел злочинця безпосередньо спрямований на одержання кредитних привілеїв у вигляді грошових коштів із їх наступним можливим поверненням.

У разі шахрайства як злочину, передбаченого ст. 190 КК України, винна особа має намір укласти кредитний договір тільки з метою отримання грошових коштів. У такому випадку характер дій винної особи спрямований лише на безоплатне безповоротне заволодіння чужим майном. Крім того, шахрайство з фінансовими ресурсами в контексті ст. 222 КК України є значно вужчим поняттям формально, оскільки дана стаття передбачає відповідальність тільки за представлення завідомо неправдивої інформації. Можна сказати, що це є лише один із багатьох різновидів обману.

Злочини, передбачені у ст. 222 та ст. 190 КК України, різняться також і за моментом їх закінчення. Шахрайство з фінансовими ресурсами визначається кримінальним законом як злочин з усіченим складом. Таким чином, шахрайство як злочин проти власності вважається закінченим із моменту безпосереднього заволодіння майном, шахрайство з фінансовими ресурсами є закінченим злочиним уже з моменту надання завідомо неправдивої інформації незалежно від того, чи буде досягнута мета такого діяння [1, с. 274].

Верховний Суд в одній із постанов з узагальненням практики застосування національними судами законодавства про відповідальність за злочини у сфері підприємницької діяльності зазначав, що у відмежуванні шахрайства з фінансовими ресурсами від категорії злочинів проти власності, зокрема від шахрайства та так званого заволодіння чужим майном із зловживанням

суб'єктом своїм службовим становищем, слід відштовхуватися від змісту і спрямування умислу особи, її мотиву та мети, моменту їх виникнення [2, с. 92].

Верховний суд наголошує, що кошти чи майно, одержані суб'єктом підприємницької діяльності законним шляхом у вигляді субсидій, дотацій, субвенцій чи кредитів, переходять у власність суб'єкта підприємницької діяльності безпосередньо з моменту їх одержання. У разі, якщо після законного одержання цих грошових коштів чи майна у відповідного суб'єкта виникає умисел щодо їх привласнення та він вирішує їх не повертати, таке діяння необхідно кваліфікувати за ст. 191 КК України.

У свою чергу, стаття 191 КК України встановлює кримінальну відповідальність за привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом використання свого службового становища.

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 191 КК України, може бути вчинений у декількох формах. Зокрема, злочин може вчинитися шляхом привласнення чужого майна, що було раніше ввірене суб'єкту чи перебувало під його віданням. Друга форма даного злочину – розтрата ввіреного майна зазначеним суб'єктом. Третьою формою злочину, передбаченого ст. 191 КК України, є привласнення, розтрата чи заволодіння чужим майном із використанням свого службового становища.

Привласнення у розумінні кримінального закону означає протиправне і безкоштовне вилучення або утримання винуватцем майна, яке раніше знаходилося у його володінні на законних підставах, з наміром у майбутньому обернути його на користь себе чи третіх осіб. Результат привласнення – незаконне володіння і користування винною особою чужим майном.

Розтрата законодавець визначає як неправомірне і неоплатне споживання, продаж, передачу, обмін тощо злочинцем чужого майна, яке раніше було йому ввірене чи знаходилося в його розпорядженні. У результаті злочинець покращує матеріальне благополуччя третіх осіб. Цікаво, що кінцевими споживачами незаконно отриманих матеріальних благ є саме треті особи, а не злочинець особисто.

Суб'єкт вчинення злочину, передбаченого ст. 191 КК України, – загальний, тобто осудна фізична особа віком від 16-ти років.

Суб'єктивна сторона злочину визначається прямим умислом і характерним корисливим мотивом [4, с. 355].

Верховний суд також наголошує, що під час кваліфікації діяння за ст. 222 КК

України слід враховувати такі обставини, як розмір завданої в результаті злочину шкоди та мета використання незаконним шляхом отриманих пільг. Найчастіше на практиці трапляються випадки, коли особа використовує отримані преференції для ухилення від сплати податків. У разі, якщо ухилення від сплати податків дорівнює чи перевищує п'ятсот, але не досягає п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, таке діяння за правилами кваліфікується за ч. 2 ст. 222 КК України.

У разі, якщо розмір несплачених податків дорівнює п'яти тисячам і більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, то це діяння вже містить у собі елементи такого злочину, як ненадходження коштів до бюджетів чи державних цільових фондів в особливо великих розмірах. Верховний Суд зазначає, що такі діяння слід кваліфікувати за сукупністю злочинів. Таким чином, формула кваліфікації буде виглядати таким чином: ч. 1 ст. 222 + ч. 3 ст. 212 КК України.

Для більш детального аналізу цього питання слід визначити, що відповідно до ст. 212 КК України встановлюється відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). Ця стаття регламентує відповідальність за умисне ухилення від сплати обов'язкових платежів, що входять до системи оподаткування і введені у встановленому законом порядку. Відповідають за вчинення цього злочину службові особи підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності, а також особи, що займається підприємницькою діяльністю без утворення юридичної особи, чи будь-які інші особи, які мають обов'язок зі сплати податків. Обов'язковим для наявності складу цього злочину є суспільно небезпечний наслідок у вигляді ненадходження до державного чи місцевих бюджетів або цільових фондів грошових коштів у великих розмірах [3, с. 199].

Диспозиція ст. 212 КК не встановлює конкретного способу вчинення цього злочину. Навмисна несплата податків та зборів може бути вчинена у будь-який спосіб. Таким чином, злочинне посягання може проявлятися в активних діях або у формі бездіяльності. З іншого боку, шахрайство з фінансовими ресурсами, передбачене ст. 222 КК України, передбачає відповідальність за незаконне одержання пільг щодо податків, вчинене лише шляхом здійснення активних дій.

Спосіб ухилення від сплати податків за змістом ст. 212 КК України також імперативно не встановлюється. Таким чином,

можна зробити висновок, що даний злочин може бути здійснений будь-яким шляхом. У свою чергу, ст. 222 КК України охоплює лише дії, вчинені шляхом надання правомочним державним органам завідомо неправдивої інформації з метою одержання пільг у податковій або кредитній сферах. Саме у цьому кардинально різняться два злочини: шахрайство з фінансовими ресурсами та ухилення від сплати податків і зборів [7, с. 8].

Пропонуємо розглянути основні відмінності на такому прикладі: винна особа не надає компетентним органам належну інформацію про те, що певна підстава для отримання податкової пільги, яка раніше нею отримувалася законно, більше не існує. Такі дії не будуть утворювати склад злочину, передбачений ст. 222 КК України, оскільки в даному випадку винні діяння особи одночасно містять у собі більшість ознак, характерних для складу злочину, передбаченого відповідною частиною ст. 212 КК України.

Цей приклад демонструє, що кримінально-правові норми, які встановлюють відповідальність за ухилення від сплати податків, розкривають характер злочинного діяння і спосіб його вчинення у дуже загальному вигляді, а тому і сфера їх застосування є досить широкою.

Однак на практиці постають також питання, пов'язані з розмежуванням такого складу злочину, як шахрайство з фінансовими ресурсами, від інших суміжних злочинних діянь у сфері підприємницької діяльності, з якими вказаний злочин може мати якісь спільні ознаки або із заподіянням яких він може найчастіше поєднуватися.

До групи злочинних посягань, із якими може поєднуватися вчинення шахрайства з фінансовими ресурсами, можна віднести, наприклад, порушення бюджетного законодавства, відповідальність за яке встановлюється ст. 210 КК України. Таке поєднання можливо у випадках, коли злочинець, здійснивши шахрайство з фінансовими ресурсами, надалі використовує незаконно отримані бюджетні кошти всупереч їхньому цільовому призначенню.

Відповідно до ст. 210 КК України встановлюються межі кримінальної відповідальності за нецільове використання коштів бюджетів усіх рівнів, здійснення витратів з бюджетів чи надання кредитних коштів з бюджету без відповідних бюджетних призначень або без їх дотримання [3, с. 202].

Для більш якісного аналізу даного питання слід детальніше дослідити елементи складу злочину, передбаченого ст. 210 КК

України. Основним безпосереднім об'єктом даного злочину є встановлений законодавством процес виконання державного і місцевих бюджетів, установлений порядок використання бюджетних ресурсів. Однак цьому злочину притаманний обов'язковий додатковий об'єкт, до якого належать конституційні права і законні інтереси громадян, а також встановлений порядок здійснення посадовими особами закріплених за ними службових повноважень.

Предметом злочину, передбаченого ст. 210 КК України, є кошти державного чи місцевих бюджетів. До них належать кошти, що включаються у публічні фонди коштів усіх рівнів. Бюджетна система України являє собою план формування і використання фінансових ресурсів і складається із поєднання систем державного і місцевих бюджетів. До місцевих бюджетів, відповідно до Бюджетного кодексу України, належать: бюджет в Автономній Республіці Крим, обласні, районні, районів у містах та бюджети територіальних громад місцевого самоврядування.

Предметом злочину, передбаченого ст. 210 КК України, виступають грошові бюджетні кошти тільки у великих або в особливо великих розмірах. Слід звернути увагу на відповідну примітку до ст. 210, яка встановлює, що великим розміром слід вважати суму, яка дорівнює тисячі або більше розмірів неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

З об'єктивної сторони вчинення даного злочину може відбуватися у чотирьох альтернативних формах. По-перше, діяння може проявлятися у використанні бюджетних коштів усупереч їх цільовому призначенню. По-друге, злочин може виглядати як використання бюджетних коштів в обсягах, що перевищують затверджені межі видатків. Третій варіант – це недотримання вимог законодавства щодо пропорційного скорочення видатків бюджету. І четвертий випадок – це недотримання суб'єктами вимог щодо пропорційного фінансування видатків бюджетів усіх рівнів.

Перші дві із наведених вище форм полягають у вчиненні активний дій. У свою чергу третя і четверта форми даного злочину можуть виражатись як у діях, так і в бездіяльності відповідного суб'єкта.

До того ж обов'язковим об'єктом злочину, передбаченого ст. 210 КК України, є суб'єкт його вчинення. У цьому випадку він є спеціальним. Насамперед до таких суб'єктів належать службові особи, на яких відповідно до їхньої посади покладено виконання функцій розпорядників бюджетних коштів [4, с. 369].

Таким чином, між злочинами, передбаченими ст. 222 та 210 КК України, існує досить багато відмінностей саме в особливостях складу злочину.

Висновки

Проаналізувавши та дослідивши судову практику та наукові статті, присвячені даному питанню, можна зробити висновок, що основними критеріями відмежування шахрайства з фінансовими ресурсами від злочинів із суміжним складом є суб'єктивна та об'єктивна сторона.

Слід пам'ятати, що у відмежуванні шахрайства з фінансовими ресурсами від злочинів проти власності, зокрема від шахрайства та заволодіння чужим майном шляхом зловживання особою своїм службовим становищем, слід виходити зі змісту і спрямованості умислу особи, мотиву, мети та моменту їх виникнення.

Зокрема, для сприяння одноманітному тлумаченню та застосуванню даних норм кримінального закону слідчими, суддями, прокурорами та адвокатами слід ґрунтовно деталізувати наявну натеper законодавчу базу.

Список використаних джерел:

1. Говтянский І.М. Відмежування шахрайства і господарської діяльності від інших складів злочину. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 273-276.
2. Дорохіна Ю.А., Іляшко А.О. Окремі проблеми розмежування шахрайства та шахрайства з фінансовими ресурсами. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2019. № 3. С. 91-94.
3. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 30.03.2020).
4. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х томах. Том 2. Особлива частина / Тацій В.Я., Пшонка В. І., Тютюгін В.Н., Борисов В.С. Харків : Право, 2013. 768с.
5. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. коментар / Хавронюк М.І., Дудоров О.О., Навроцький В.О. та ін.; за ред. Хавронюка М.І. Київ, 2003. С. 272.
6. Мойсик В. Р. Проблеми кримінальної відповідальності за шахрайство з фінансовими ресурсами : автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08. Київ, 2002. 17 с.
7. Мойсик В.Р., Дудоров О.О. Шахрайство з фінансовими ресурсами і суміжні склади злочинів: спірні питання кваліфікації. *Адвокат*. 1999. № 4. С. 8–9.
8. Ярошенко В.М. Відмежування шахрайства від інших суміжних складів злочинів за Кримінальним Кодексом України. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С.1039-1042.

Today, practitioners are often faced with the problem of delimiting certain crimes with related composition from one another. In particular, the analysis of the case law shows that one of the most difficult problems of law enforcement is the ambiguous understanding of the issue of delimitation of the crime under Art. 222 of the Criminal Code of Ukraine: fraud with financial resources. The specific features of this particular crime can be determined by its objective and subjective side, since they can serve as criteria for distinguishing themselves from crimes with related composition. The legislation of Ukraine does not regulate this issue sufficiently precisely, which causes a great number of problems and conflicts. Analyzing the practice of enforcement, it is found that the most difficult is the delineation of fraud with financial resources from fraud, provided for in Art. 190 of the Criminal Code of Ukraine. Difficulties also arise in distinguishing between fraud and financial resources from misappropriation, misappropriation of property, or misappropriation of property through the misuse of official position, whose liability is established by Art. 191 of the Criminal Code of Ukraine. In addition, practitioners may be confronted with the ambiguous approach of delimiting financial resources from misuse of budget funds, making budget expenditures or extending budgetary appropriations without exceeding the budgetary targets set forth in Art. 210 of the Criminal Code of Ukraine.

In the course of the work it is established that fraud with financial resources can have both common features of composition with other related crimes, and be combined with committing related crimes. For example, obtaining tax privileges by providing a citizen-entrepreneur or an official of a business entity knowingly false information to tax authorities is at the same time a tax evasion, the responsibility of which is provided for by Art. 212 of the Criminal Code.

Nowadays, fraud with financial resources as a crime is not sufficiently specific in the field of scientific research, which causes insufficient scientific certainty of this issue. Recently, however, with the increasing public interest in financial crimes, the problem of identifying the particularities of this crime has become more pressing.

Key words: crime qualification, fraud, fraud with financial resources, appropriation, squandering of property, seizure of property through abuse of office, misuse of budget funds.

